

Forfatteren er redaktør på Jysk Ordbog

Viggo Sørensen:

Kvartér, Kvárter og Kvart – tre beslægtede målbetegnelser

På gammeldansk (her forstået som: i vikingetid og tidlig middelalder) kaldte man en brøkdel af noget for en *halv*, en *triding*, en *fjerdings* og en *otting* (gamle nordiske ord for 1/2, 1/3, 1/4, 1/8). Af disse har kun betegnelsen en *halv* overlevet til nutiden; de øvrige (ordene på *-ing*) er uddøde, efter en tid lang kun at have overlevet i særbetydninger, sammensætninger mv. Længst har *fjerdings* holdt sig – i forbindelser som *bag:fjerdings* (= en af de to bageste halvdele af et slagtet kreatur) og en *fjerdings'vej* (= 1/4 mil).

Med den kraftige kulturelle påvirkning sydfra middelalderen i gennem fulgte som bekendt et massivt indlån af gloser – de fleste nedertyske, men også (med nedertysk som transitsprog) franske eller latinske ord. Det er sådanne indlån, som – i flere omgange – trængte de gammeldanske brøkbetegnelser i defensiven.

1. Del og part

Så tidligt som omkring 1300 indlånede vi det nedertyske *dêl* (= part), et abstrakt ord med langt bredere anvendelse end det hjemlige beslægtede *deld* (= lod i ager). Hermed fulgte en elegant måde at angive brøker på (i almindelighed, ikke kun de i forvejen brugte); nedertyskerne havde simple sammensætninger med *-dêl* (plur. *-dêle*), såsom *driddendeel*, *veerendeel* (el. lign.¹), der let kunne omsættes til dansk: *tredjedel*, *fjerdedeel*.

Disse brøkbetegnelser, som efterhånden blev de sejrende i dansk, vandt allerede indpas i løbet af 1300-tallet², men synes endnu

¹ Disse former belagt i /konstrueret prgl. senere nedertysk (især Mensing).

² GldOrb. melder *attendedel* (1/8) kendt siden ca. 1300, *thrithjedel* kendt siden 1406, og *fjarthedel* siden ca. 1400 (med den usikkerhed i tidsfæstelsen, som følger af få og ennemæssigt ensidige kilder).

1400-tallet igennem at stå i skyggen af de traditionelle betegnelser.³ Som det kan forventes i en brydningstid har kilderne undertiden blandingsformer mellem de to brøksystemer (*fjarthingsdel*, 1453).

Fra nedertysk stammer også tilsvarende brøkbetegnelser på *-part*, hentet fra det latinske *pars* (= del); de dukker en smule senere op end betegnelserne på *-del* — og er aldrig rigtigt slået igennem.⁴

2. *Kvartér* vinder indpas

I 1400-tallet dukkede så også en helt usystematisk brøkbetegnelse op, som skulle få udbredt anvendelse herhjemme (omend på specielle områder og med ret så forskellig udtale), nemlig det nedertyske *quartér* = 1/4 (< middelfransk *quartier*, < middelalderlatin *quartârium*). Allerede i middelnedertysk havde ordet udviklet kontekstbetingede særbetydninger (måleenhed for flydende varer, betegnelse for midlertidigt opholdssted, etc.), og flere kom snart til (bedømt på grundlag af de nedertyske dialektordbøger).

Tidligst ser vi ud til at indlåne *kvartér* som længdemål: en praktisk enhed mellem det gamle *alen* (= knap 63 cm, opr. afstanden fra albue til fingerspidser) og *tomme* (= godt 2,6 cm, opr. en tommelfingers længde), nemlig = 1/4 alen = 6 tommer. I forvejen havde man ganske vist mellemålet en *fod* (= ca. 31,5 cm, opr. en fodlængde), men med sin længde på 1/2 alen aflastede dette mål kun yderst oppe i mellemrummet. Man havde naturligvis også hele tiden kunnet tale om en *fjerdings alen* eller (nyere) *en fjerdedel* alen, men det ny indlånte substantiv var unægtelig en nemmere betegnelse.

Af de 78 belæg på *kvartér* i GldaSeddelsaml. (spændende over tidsrummet 1403-1515) udviser hele 66 betydningen 1/4 alen (hovedsagelig i mål på bygninger, i enkelte tilfælde også på klædestof). I 9 andre belæg bruges ordet som rummål (for øl, honning, smør mv.), og endelig optræder det hver én gang som mængdebetegnelse (for fisk), beløbsbetegnelse og afdelingsbetegnelse (i større bygning). Kildernes art kan give et lidt skævt billede (jf. ovf.), men da rummålet

³ GldaSeddelsaml. har således 32 belæg (dækkende perioden ca. 1400-1515) på *thrithjedel*, 42 på *fjarthedel* og 4 på *attendedel* (= ottendedel) overfor 96, 236 og 114 på henholdsvis *thrithing*, *fjarthing* og *atting* – en statistik, der naturligvis også må tages med forbehold for den ringe og ensidige kildemængde.

⁴ GldOrb. melder *thridjepart* kendt siden 1444, *fjarthepart* siden 1356. I GldaSeddelsaml. optræder de med 21 hhv. 17 belæg.

videreføres som hovedbetydning i så godt som alle danske dialekter⁵, er det formentlig også i denne betydning, vi først importerede ordet. Ude i landet, blandt jævne folk, var det (som senere kilder viser) først og fremmest de mange ny klædestoffer, man målte i (*alen* og) *kvertér*.

3. Lydlig tilpasning

I nogle miljøer indlånes fremmedord i næsten uændret form, i andre slibes de til efter mønster af det hjemlige ordforråd – og sådan har det vist altid været. Ordet *quartér* er et godt eksempel. Flertallet af de skrivere, som har affattet dokumenterne citeret i GldaSeddelsaml. har øjensynligt været så skolede, at de genkendte ordet fra nedertysk og/eller middelalderlatin (eller måske blot fra en etableret ortografisk praksis), så de staver det *qwarter*, *quarther* el. lign. – uanset hvordan de har hørt ordet eller selv udtalt det. Men et mindretal bruger stavemåder, der tyder på mere eller mindre fordanskning af ordets udtale.

I 3 ud af de 66 belæg med *kvertér* som længdemål (og 2, hvor ordet er rummål), er det stavet *kworter* el. lign., hvilket formentlig afspejler en rundet udtale (med å). En sådan lydudvikling synes ganske i tråd med den generelle runding *wa > wå/wo* omtalt i Kort.31f. (også kendt fra ord som *sort*, *vorte*).

I 9 andre belæg (samt 1 hvor *kvertér* er rummål) har skriveren bogstaveret *korteer*, *korter*, *korthen* – vel gengivende en udtale med å/o-lyd, men også med bortfaldet *w*-. Et sådant (”mere tilfældigt”) svind af *w*- i forbindelsen *wå/wo* omtales i Kort.90, hvor det karakteriseres som især jysk, også i nogen grad fynsk (men da i forlyd med konsonantforbindelse, fx *kwå-/kwo*- som i *kvalte*), men sjældent i de øvrige ødialekter. Det forekommer rimeligt, at et sådant bortfald først og fremmest vil ske i trykssvag stilling – som i førsteleddet af ordet *kvertér*, ganske som den trykssvage stavelses slutkonsonant *-r* vil være tilbøjelig til at svinde hér. Og ganske rigtigt, det er netop hvad der i udstrakt grad viser sig i vore dialekters udtale af ordet; holder vi os et øjeblik til ordets almindelige betydning i rigsdansk (¼ time), så har langt hovedparten af dialekterne udtalen ˆko'te'r, ˆku'ti'ər el. lign.⁶ – med ˆko- som dominerende svagtryksudtale i Vendsyssel,

⁵ Jf. ØMO.XI.11f. og www.jyskordbog.dk *kvertér*¹. Kun i Espersens bornholmske ordbog har jeg ikke fundet ordet.

⁶ Jf. ØMO.XI.11 og www.jyskordbog.dk *kvar'tér*². Her ses også, at *w/v* ofte er restitueret i yngre dialekt (under indflydelse af rigssproget).

på Lemvig-Ringkøbing-egnen, i Sønderjylland samt på Sjælland og "Sydhavsøerne", „*ku-* som dominerende udtale i det øvrige Nørrejylland og på Fyn.

Det skal lige tilføjes, at såvel rounding *wa* > *wå/wo* samt bortfald af *w-* og *-r-* kan være delvis foregrebet allerede i det långivende sprog.⁷

4. Tilpasning af trykfordeling

De ustandardiserede skriverformer i GldaSeddelsaml. og senere dialektudtaler viser under ét, at indlånet *kvarter* (i lighed med de fleste fremmedord) er blevet udtalemæssigt tilslæbet, så snart det bredte sig fra rent officiel eller faglig brug og kom i folkemunde. Men tilslibningen er gået endnu længere.

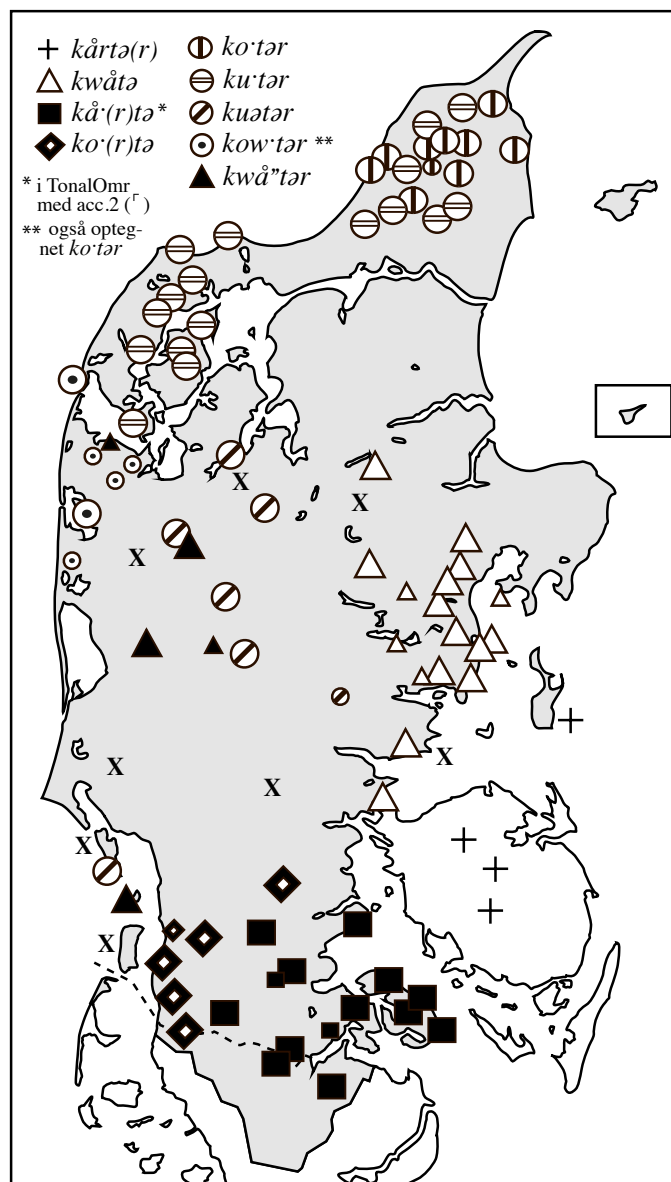
I ét af belæggene i GldaSeddelsaml. skrives *koortere* – med et slut-*e*, som går igen i 7 andre belæg (såvel i sing. som plur.), men vigtigere: med et dobbeltskrevet *-oo-*, som dårligt kan afspejle en udtale med kortvokal og tryk på første stavelse!

De romanske sprog har sjældent hovedtryk på førstestavelsen af flerstavellesord, og fransk (hvorfra vi har de fleste romanske låneord) har slet ikke. Omvendt har de germanske sprog i almindelighed tryk på den første stavelse (dog med mulighed for en ubetonet forstavelse). Ved indlån af franske ord i tysk er hovedtrykket på senere stavelse oftest bevaret (fx i de hyppige verber på *-ieren*: *repa'rieren* etc.), og tilsvarende på dansk (hvadenten indlånet er foregået direkte eller som oftest via nedertysk): *repa'rere* etc. Og dette ret sikre tegn på fransk herkomst genfindes i vore dialekter (nørrejysk *repə'ri'ə(r)* etc.).

Men nu og da er der sket trykmæssig fordanskning. I den tidlige middelalder blev navne som *Gre'gorius*, *Ce'cilia* og *Vla'dimir* til *Gregers*, *Sille* og *Valdemar*, ligesom latinsk *foe'niculum* blev til *'fennikel*. Så sent som i 1800-tallet blev de latinske *janu'aris* og *febru'aris* til det folkeligt danske *'januar*, *'februar*, både i københavnsk og i dialekterne.⁸ Og *kvarter* synes netop at være et ord, hvor denne trykomstilling har fundet sted (i hvert fald hos nogle sprogbrugere), formentlig allerede kort efter ordets indlån i betydningen ¼ alen.

⁷ Lasch.III.1782 viser sideformer uden *-r-*, fx *quâtêr*. Mensing.IV.8 har som sideformer bl.a. *Quateer*, *Kotteer*. NSW.VII.138 anvender endda *Katêr* som opslagsform (med sideformen *Quartêr*).

⁸ Skautrup.DSH.303f., Brink&Lund.DR.II.515, samt de pågældende artikler i ØMO og JO.

Kort 1. *Kvárter* (= 1/4 alen), udtalt med hovedtryk på første stavelse. Oplysninger fra JO.s seddelsamling (i lydskrift el. let tolkeligte) er vist med store tegn, tilsvarende fra spørgelistebesvarelser med små tegn. X viser optegnelser med uvis udtale, som dog synes at afspejle tryk på første stavelse.

Hvis man ser bort fra det yngre spørgelistemateriale⁹ (fra 1977 og fremefter), angiver langt hovedparten af JO.'s kilder hovedtryk på første stavelse, når det drejer sig om betydningen 1/4 alen; de udtaleangivelser (inkl. enkelte spørgelistebesvarelser), som med rimelig sikkerhed kan omsættes til JO.'s lydskrift, fremgår af kort 1. Her er også ØMO's oplysninger om tryk på første stavelse (kun i betydningen 1/4 alen) medtaget; bortset fra de pågældende 3 fynske kilder har ødialekterne hovedtryk på anden stavelse af ordet.

5. Det jyske *kvarter*

På baggrund af ovenstående tør jeg – med en vis forsigtighed – vove følgende billede af, hvordan det indlånte *kvarter* er lydudviklet i dansk (indtil videre i den betydning, ordet først blev indlånt i: 1/4 alen).

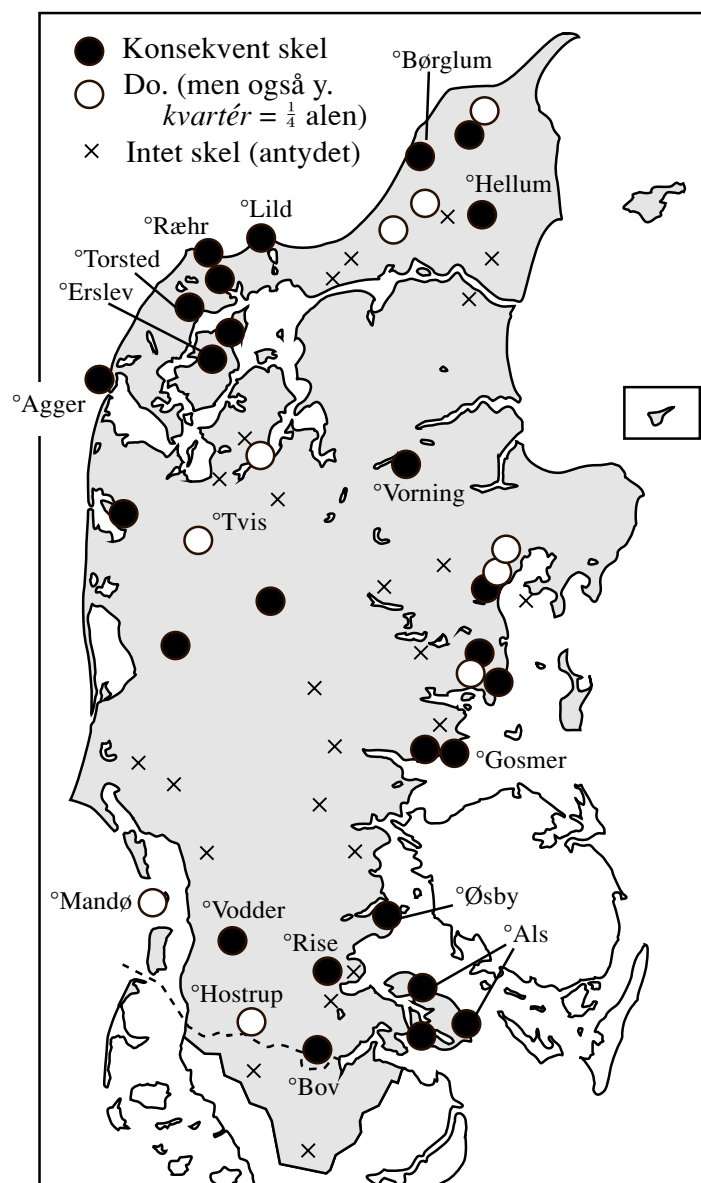
Der er tidligt i mere folkelig brug sket rounding af vokalen (*wa* > *wå/wo*), svind af *w*- og evt. *-r*-, evt. svagtryksudvikling *ko*- > *ku*- (med resultatet *kår'te:r*, *ko'ti'ær*, *ku'te:r* el. lign. – forudsat datidens dansk allerede havde stød). I Jylland er der derefter sket trykskifte til første stavelse, dennes vokal forlænges (> *å*; *o*; *u*). Trykskifte kan også have været en tendens på Fyn (jf. de tre belæg i ØMO., her dog uden forlængelse af vokalen: *kwårtær*).

Endelig videreudvikles de forlængede vokaler i store træk som forventet i jysk (se kort 1): et *kå(r)*- fastholdes (jf. JO. K 2.3¹⁰) i det meste af Sønderjylland: *kå(r)tå* (hvor muligt med tonal accent 2, jf. JO. K 1.9). I Nørrejylland lukkes *kå*- gennemgående til > *ko*- (*ko'tær* Vendsyssel), og denne overgang synes at være sket så tidligt, at det nyudviklede *o* i det meste af Nørrejylland har nået at følge udviklingen af gammeldansk *o* > *uə* el. *u* (jf. JO. K 2.2: *kow'tær* Lemvig-Ringkøbing-egnen, *kuətær* øvrige Midtvestjylland, *ku'tær* i Nordvestjylland og som variant i Vendsyssel) – evt. med efterfølgende forkortelse af diftongen *uə* > *wå/wo*, jf. Kort.35¹¹ (obligatorisk i det mellemste Østjylland: *kwåta*, og i Midtvest- og Sydvestjylland som

⁹ Hovedsageligt indkommet som svar på JO.'s spørgeliste BÆ, spm. 26.

¹⁰ Dette kort er ligesom JO.s øvrige atlaskort tilgængelige fra opslagssiden i www.jyskordbog.dk via linket Atlaskort i venstre spalte.

¹¹ Der nævnes det blot ikke, at denne type diftongforkortelse (hvor den forekommer) først og fremmest rammer netop tostavelsesord (fx *huəs* = hose, men *hwåsa(r)* = hoser).

Kort 2. Kilder i JO.s seddelsamling med eksplicit trykforskel mellem *kvárter* (= 1/4 alen) og *kvartér* (= 1/4 time; el. i mange sønderjyske kilder: = månefase, indkvartering). Med kryds vises ens udtale *kvartér* i begge betydninger (når kilden erindrede det forældede længdemål); sådan bl.a. i hovedparten af JO.s yngre punktoptegnelser: °Give, °Jelling etc.

en variant, der qva tostavellesord af denne type naturligvis bærer vestjysk stød: *kwå"tår*, jf. JO. K 1.4).

Kun to udtaleformer på kort 1 falder uden for dette enkle mønster. Dels formen med *o* i det vestlige Sønderjylland (hvor *å* skulle ventes), dels formen med *å* på Als og i Sydslesvig (hvor *u* hhv. *uə* skulle ventes). Men lydlove gælder som bekendt ikke undtagelsesløst; enkeltord påvirkes ofte af andre (beslægtede, synonyme etc.), og da begge undtagelser i det foreliggende tilfælde knytter sig til Sønderjylland, kunne man forestille sig, at (yngre) nedertyske udtaler af ordet *quartér* har smittet over sprogrænsen.

6. *Kvartér* som tidsmål

Med tiden fik danskerne brug for andre betydningsnuancer af det nedertyske *quartér* – de betydninger, som endnu er svagt repræsenteret i GldaSeddelsaml.s belæg (jf. afsnit 2 ovf.), eller endnu senere tilkomne – fx den almindeligste betydning i nutidigt dansk: 1/4 time. Denne blev naturligvis først aktuel med udviklingen og udbredelsen af det mekaniske ur, og dét tog sin tid.

De første kirkeure (med en præcision på ca. et kvarter) kom ganske vist til Danmark omkring 1400 (Lund og Ribe domkirker), men der skulle mange europæiske urmageres indsats til, før ures gang blev stabiliseret (med såkaldt hæmværk) og udstyret med et effektivt drev (vægtlodder og pendul), så de i form af standure kunne opstilles i almindelige stuer. Herhjemme udbredtes standuret først fra 1700-tallets midte (med produktionen af bornholmerure), og langt ind i 1800-tallet ses de kun opstillet i institutioner og velhavende hjem. Og først i løbet af 1800-tallet udbredtes lommeuret, i starten også som prestigemarkør.¹²

Alt dette taget i betragtning må vi gå ud fra, at de allerfleste danskere, der før ca. 1800 overhovedet bruger fremmedordet *kvartér* i betydningen 1/4 time, har tilhørt en dannet overklasse (i København, i købstæderne, på præstegårdene), som udmærket har kendt ordets latinske oprindelse og udtale – akkurat som de arkitekter, der kaldte en by- eller havedel for et *kvartér*. Helt modsat den folkelige brug, som længdemålet *kvartér* fra starten fik. I tidsbetydningen kan det fordanskende (og især jyske) trykskifte (> *kvárter*) derfor tænkes at have haft vanskeligere ved at slå igennem.

¹² www.da.wikipedia.org/wiki/Ur; Encykl.III.259, XIX.539f.

Det ses ganske vist ikke i Moth. (ca. 1700), hvor forfatteren godt nok skelner mellem *korter*¹³ (med hovedtryk på første stavelse) og *kortêr*¹² (med hovedtryk på anden), men hvor tidsbetydningen (sammen med længdemålet og andre betydninger) er henført til den første form, og kun herbergs- og bydelsbetydningerne (mv.) til den sidste – og en halv snes kilder i JO.s samlinger kunne tyde på, at trykfordelingen i ældre jysk har tenderet mod noget lignende. Men i senere (klassisk) jysk dialekt går der et klart skel mellem længdemål med fremrykket tryk og tidsmål med tryk på sidste stavelse. Som vist på kort 2 angiver hele 26 kilder eksplicit denne forskel¹⁴ (heriblandt adskillige af JO.s ”punktoptegnelser”, jf. JO. K 0.6); 10 andre viser samme forhold (men med angivelse eller antydning af, at yngre dialekt også for længdeangivelsen er gået over til tryk på sidste stavelse, påvirket af rigsdansk).¹⁵

7. Ét ord bliver til to

Og nu pointen på afsnittene 2-6: Indlånet af nedertysk *quartêr* til forskellig tid i forskellige betydninger har i (klassisk) jysk ført til en spaltning af ordet i to, behandlet i JO.s artikler *kvarter*¹ og *kvar'ter*². Trods en tidligere tendens til det samme i fynsk (jf. om ØMO. i afsnit 5), ja måske generelt i ødialekterne (jf. Moth. i afsnit 6) er der ikke (varigt) sket en tilsvarende udspaltning i ødansk, og ØMO. behandler derfor konsekvent længde- og tidsbetydning (samt flere andre) under samme opslagsord.

Det vil føre for i vidt i denne sammenhæng at komme ind på alle de øvrige betydninger, i hvilke vi har indlånt nedertysk *quartêr*. Men det er forståeligt, at mange af disse også (jf. Moth.) har vaklet mellem en fordansket form med tryk på første stavelse og en finere

¹³ Om den mere almindelige (og fællesdanske) ”forlydsfordanskning” *kvar-* → *kor-*, se starten af afsnit 5.

¹⁴ Fx: *ku'tər* = *kvarter* (længdemål, jf. *ko'tij'ər* ... $\frac{1}{4}$ time). °Børglum. *ku'tər* = *længdemål*, $\frac{1}{4}$ alen; *ku'ti'r* = $\frac{1}{4}$ time. °Torsted. *et kâ'tiə, kâ'teə* (også *logi*), [men] *en kâ'tə* ($\frac{1}{4}$ alen). AlsOrdsaml. – For mange sønderjyske kilder er længdebetydningen i stedet modstillet betydningen ”månefase” (idet dialekten i tidsbetydning foretrækker *fjerdig*(:stund) for *kvar'ter*, altså pudsigt nok med det ældgamle *fjerdig* fra afsnit 1 bedst bevaret hernede!).

¹⁵ Fx *kuətər* = *kvarter* ($\frac{1}{4}$ alen) ... Således dog kun ældre, yngre (siger): *ku'ti'ər*, der også er de ældres udtale for *kvarter* = $\frac{1}{4}$ time. °Tvis.

fremmedordsudtale med tryk på sidste. Som det vil fremgå af de pågældende artikler i JO, har hovedparten af betydninger i (klassisk) jysk stabiliseret sig med sidsteledstryk – med størst vaklen i betydningen ”månefase” (skønt den jyske landbefolkning nu nok har foretrukket hjemlige betegnelser som *nymåne*, *tiltagende*, *fuldmåne* og *aftagende*).

Forståeligt er det også, at selv længdebetegnelsen *kvarter*¹⁶ i yngre jysk tenderer mod sidsteledstryk. Efter metersystemets indførelse i Danmark 1907-1912 blev de fleste gamle længdebetegnelser ret hurtigt udkonkurreret: *kvarter* røg hurtigt ud, *mil* og *alen* fulgte, *fod* og *tommer* synes bedst bevaret (i rent faglige sammenhæng). Med aftagende brug mistes erindringen om ords ældre udtale, rigssprogets lignende gloser blander sig ind – og en mængde af JO.s yngre kilder (som svagt husker at de gamle brugte ordet) rekonstruerer længdemålet med udtalen *kvar'ter*, selv mange af ordbogens ellers solide kilder (jf. krydserne på kort 3).

8. Stop en kvart!

Nu skulle man synes, historien var til ende om det gamle *ffjerding* og ordets yngre afløser. Men nej: endnu ét dukkede op.

Middelnedertysk havde fra latin indlånt ikke blot substantivet *quartêr*, men også synonymet *quârt(e)* = 1/4 (mest brugt som rummål for flydende varer)¹⁶, og ordet ses videreført i de senere nedertyske dialekter (væsentlig i samme anvendelse). Om dette synonym (i varianten med én stavelse) allerede på nedertysk grund har kunnet påvirke trykforholdet i *quartêr*, får stå hen; men direkte inspiration for den danske (og især jyske) trykomstilling (se afsnit 4) kan ordet ikke have været, for det dukker først op i danske kilder omkring 1700. VSO. har ikke *kvart*, men Moth. har. Fra starten blev ordet kun anvendt som substantiv (med diverse faglige særanvendelser, og i tidsangivelser: *en kvart i ti*); først i løbet af 1800-tallet fik det også den adjektiviske anvendelse, som i dag er den dominerende.¹⁷

Inden jeg slutter af, skal opmærksomheden lige rettes mod en substantivisk brug af *kvart*, som i løbet af 1800-tallet vandt bred anvendelse i landbefolkningen, og som derfor anføres som hoved-

¹⁶ Jf. Lasch.III.1782.

¹⁷ ODS.888ff., Skautrup.DSH.VI.273, DDO.III.433.

betydning både i ØMO.'s artikel *kvart* I og i JO.s *kvart*¹ = en kvart arbejdsdag (ind mellem dagens faste måltider: davre, formiddagsmellemmad, unden, eftermiddagsmellemmad, nadver).¹⁸ Med betegnelser som *første kvart*, *anden kvart* osv. fik man praktiske, arbejdsrelaterede betegnelser i en tid, hvor jævne folk ikke gik omkring med armbåndsur og talte dagens gang i timer og minutter.

Som det fx høres i en erindring fra Midtøstjylland: *Høstningen begyndte sjældent før henad Kl. 9 om Formiddagen, naar Duggen var gaaet af Kornet. Den første Kvart anvendtes saa til at danne (= lave) Halmbaand, rense ud i Lade og Lo eller andre tilfældige Arbejder.*

Litteratur

Brinck&Lund.DR. = Lars Brinck & Jørn Lund: *Dansk Rigsmål I-II*. København. 1975.

Encykl. = *Den Store danske encyklopædi I-XX*. København. 1994-2001.

GldOrdb. = *Gammeldansk ordbog*. www.gammeldanskordbog.dk 2010.

GldSeddelsaml. = *Gammeldansk seddelsamling*.

www.gammeldanskseddelsamling.dk 2010.

JO. = *Jysk Ordbog*. www.jyskordbog.dk 2000-.

Kort. = Valdemar Bennike & Marius Kristensen: *Kort over de danske folkesprog*. København. 1898-1912.

Lasch. = Agathe Lasch & Conrad Borchling: *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch I*. Neumünster 1928-.

Mensing. = Otto Mensing: *Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch I-V*. Neumünster 1927-1935.

Moth. = Moths ordbog. ms. omkr. 1700. www.mothsordsbog.dk 2013.

NSW. = *Niederdeutsches Wörterbuch I*. Neumünster 1953-.

Skautrup.DSH. = Peter Skautrup: *Det danske sprogs historie I-IV*. København. 1944-1970.

VSO. = *Dansk Ordbog udgiven under Videnskabernes Selskabs Bestyrelse I-VIII*. København. 1793-1905.

ØMO. = *Ømålsordbogen I*. København. 1992-.

For citerede jyske kilder er anvendt samme forkortelser som i www.jyskordbog.dk (se opslagssiden med link til Ordbogens kilder).

¹⁸ Helt parallelt hermed har Moth. registreret ordet *kvarter* brugt af tømrere om 3 timers arbejde.